

Resultat från inventeringen av fågelskär i Vänern 2004

Av Erik Landgren och Thomas Landgren

Yttre omständigheter

Under maj och juni 2004 låg Vänerns vattennivå något under medelvattenståndet och sjönk periodvis långsamt. Vädret var oftast odramatiskt. Hård vind med kraftig sjögång när många sjöfåglar, dock inte tärnorna, börjat ruva spolierade dock en del fågelkolonier och storlomsbon. Från västra Dalbosjön rapporteras dålig häckningsframgång för skrattmås och tärnor på grund av kraftigt regn under ungarnas uppväxttid. Från andra delar av sjön rapporteras däremot om god unproduktion.

Bakgrund

För tolfte året i följd inventerades Vänerns fågelskär. 30 personer räknade fåglar på nära 700 lokaler i mitten av juni enligt en metod som utarbetats speciellt för Vänern. Inventeringen utfördes på uppdrag av Länsstyrelsen i Värmlands län, Länsstyrelsen i Västra Götalands län samt Vänerns vattenvårdsförbund. Uppgifterna från samtliga år (1993-2004) finns inlagda i den databas som byggts upp för undersökningen.

Inventering av kolonihäckande sjöfåglar ingår i Program för samordnad nationell miljöövervakning i Vänern. Thomas Landgren har samordnat undersökningen, medan Erik Landgren ansvarat för databasen. Länsstyrelsen i Värmlands län har medverkat genom Nelly Grönberg och Dan Mangsbo, Länsstyrelsen i Västra Götalands län genom Hans Alexandersson, Benny Lönn och Anders Stagen. Agneta Christensen, Vänerns vattenvårdsförbund, har svarat för planering och drift av miljöövervakningsprogrammet.

Inventeringsresultat

Måsfåglar

Knappt 29 000 revirhävdande måsfåglar inräknades på Vänerns fågelskär. Det är en klar minskning jämfört med de två mycket goda åren 2002 och 2003, men sett i ett längre tidsperspektiv ändå en tämligen hög siffra. Samtliga i Vänern spridda arter utom fisktärna hade minskat i antal sedan föregående år (se bilaga 1 och 2). Störst förändring både antalsmässigt och procentuellt sett uppvisade inte oväntat skrattmåsen. Även tidigare har mellanårsvariationen för denna art i genomsnitt varit större än för någon annan av Vänerns vanliga måsfåglar. För skrattmås och fisktärna noterades också stora omflyttningar mellan sjöns olika skärgårdsområden (bilaga 2).

För tredje året i följd ökade antalet fisktärnor. Inte någon gång tidigare sedan inventeringsstarten 1993 har fisktärnorna varit så många som 2004. Vänern framstår allt tydligare som ett viktigt häckningsområde för denna fågelart som finns upptagen som en speciellt hänsynskrävande art i EUs fågeldirektiv.

Andra spridda vänerarter

Inventeringsresultatet för storlom kan tyckas motsägelsefullt. 48 lomrevir påträffades, det näst lägsta antalet sedan inventeringsstarten, men i 14 av dessa fanns unge(ar). Antalet ungfåglar har endast överträffats vid 1998 års inventering, då de var 20 stycken (se vidare avsnittet "Diskussion").

Storskarven (eller mellanskarv som den i Sverige häckande rasen ofta kallas) fortsatte att öka i antal. Knappt 2 300 par påbörjade häckning, vilket är 16 % fler än föregående år. Fåglarna var fördelade på 20 lokaler spridda runt hela sjön. Havsörnen har alltmer uppmärksamats som predator på skarvungar bl.a. i Vänern. Några nya fakta om detta har inte framkommit under året. Det kan dock nämnas att det skärgårdsområde där två storskarvkolonier upplöstes år 2001 resp. 2002 sedan havsörn beskattat dem på ungar fortfarande saknar häckande skarvar.

Högstanoteringar uppnåddes för skäggdopping, knölsvan, knipa och småskrake. De tre förstnämnda är inga typiska fågelskärsarter. Hur många som inräknas vid inventeringen blir därför något slumpartat. Att småskrakarna stadigt blivit fler efter det dåliga året 1999 kan däremot tyda på en reell populationsökning i Vänern.

Fåtaligt uppträdande arter

Vänern är den enda insjö i Sverige där roskarl häckar. År 2004 hittades ett enda revir att jämföra med tio så sent som 1998. Orsaken till att roskarlen minskat kraftigt i Vänern och även utefter Sveriges östersjökust, där den finns i större antal, är inte känd.

Revirhävdande tofsvipor har allt oftare påträffats vid inventeringen av fågelskär. Fr.o.m. 2002 har 7-8 revir noterats varje år. I flera fall har häckning konstaterats. Kanske kan också storspoven kolonisera vissa stora fågelskär. Den revirhävdande spov som fanns på en lokal i Lurö skärgård år 2004 kan vara ett första tecken på detta.

År 2003 häckade ett par dvärgmåsar framgångsrikt på ett fågelskär i Åråsviken. Dvärgmåsar (samma par?) återkom till samma skärgård 2004 och födde upp en unge på ett annat fågelskär. Båda häckplatserna var tidigare kraftigt förbuskade och hade övergivits av många sjöfåglar. Efter slyröjning har skratmåsar, tärnor m.fl. återvänt.

Liksom 2003 häckade ett par skrântärnor framgångsrikt i Dalbosjön. Skrântärnan finns upptagen på den svenska rödlistan som en starkt hotad art. Den anges också som en speciellt hänsynskrävande art i EUs fågeldirektiv. Under senare år har något eller några skrântärnepar årligen häckat i Vänern, som mest tre par åren 1996-1999.

Fågeldöd

Under sommaren 2001 dog ovanligt många sjöfåglar på bl.a. vissa fågelskär i Vänern. Till Vänerns vattenvårdsförbund rapporterades detta år 780 döda eller döende fåglar. Trots att "fågeldöden" blivit mer allmänt känd och rapporteringsbenägenheten ökat de senaste tre åren, har antalet fynd minskat betydligt.

År 2004 har fram till slutet av augusti 74 döda eller döende sjöfåglar inrapporterats, jämfört med totalt 172 år 2003. Flertalet fynd i år gäller enstaka individer på häckningsskär. Några undersökta trutkolonier har dock tveklöst drabbats av en viss överdödighet. Att några individer dör i en stor fågelkoloni är i sig ingen onormal förekomst, men att de döende fåglarna är förlamade och oförmögna att röra sig tyder på att de dör på ett onaturligt sätt.

Diskussion

Den uppmätta antalsförändringen hos måsfåglarna vid 2004 års inventering ligger väl inom den normala mellanårsvariation som vi nu vet att Vänerns olika sjöfåglar uppvisar. Minskningen av antalet gråtrutar för andra året i följd kan dock mycket väl

vara början till en mer långsiktig negativ trend. Gråtruten är den art som drabbats av störst dödlighet på häckplatserna de senaste åren. I år har drygt 80 % av de döda eller döende sjöfåglar som inrapporterats från Vänern varit gråtrutar. Som jämförelse kan nämnas att gråtrutbeståndet i västligaste delen av Mälaren mer än halverats på två år (åren 2002-2004), rimligtvis som en följd av att det drabbats hårt av "fågeldöden" (Thomas Pettersson muntl.). Gråtrutens beståndsutveckling i Vänern, Mälaren och utefter Sveriges kuster är viktig att följa de kommande åren.

En tänkbar förklaring till att jämförelsevis få revir men förhållandevis många ungpullar av storlom hittades kan vara följande. Boplatser i utsatt läge vattendränktes och övergavs när hård nordvästlig vind och kraftig sjögång drabbade Vänerns södra och östra skärgårdar omkring 20 maj. I dessa skärgårdar noterades betydligt färre lomrevir än 2003. I norra Vänern var lomreviren däremot något fler än föregående år. De lompar som inte drabbades av ovädret gynnades däremot av långsamt sjunkande vattenstånd, vilket kan förklara att förhållandevis många ungpullar kläcktes fram.

Slutintrycket efter 2004 års inventering är att tillståndet för flertalet häckfåglar på Vänerns fågelskär är gott. Intrycket att Vänern är ett viktigt häckningsområde för den speciellt hänsynskrävande arten fisktärna har förstärkts. Att minst fyra havsörnspar häckade med lyckat resultat vid sjön bidrar också till ett gott betyg för vänermiljön. En viss onormal dödlighet, om än mindre uttalad än de tre föregående åren, har dock drabbat Vänerns sjöfåglar även i år. För två häckfåglar på Vänerns fågelskär, roskarl och skrântärna, är framtidsprognosen slutligen mycket osäker.

Tidigare rapporter om inventeringen

- Landgren, E. & Landgren, T. 1998. *Fågelskär i Vänern. Inventering av fågelskär i Vänern 1997*. Länsstyrelsen i Värmlands län, Miljöenheten – Rapport 1998: 5. Stencil.
- Landgren, E. & Landgren, T. 1999. *Fågelskär i Vänern. Inventering av fågelskär i Vänern 1998*. Länsstyrelsen Västra Götaland, publikation 1999: 13. Stencil.
- Landgren, E. & Landgren, T. 2000a. *Fågelskär i Vänern 1999*. Vänerns vattenvårdsförbund. Rapport nr 9. 2000. Stencil.
- Landgren, E. & Landgren, T. 2000b. *Övervakning av fågelfaunan på Vänerns fågelskär. Metodutvärdering och förslag till framtida inventeringar*. Vänerns vattenvårdsförbund. Rapport nr 13. 2000. Stencil.
- Landgren, E. & Landgren, T. 2001. *Fågelskär i Vänern 2000*. Vänerns vattenvårdsförbund. Rapport nr 17. 2001. Stencil.
- Landgren, E & Landgren, T. 2004. *Fågelskär i Vänern 2001-2003*. Vänerns vattenvårdsförbund, 2004. Rapport nr 30. Stencil.
- Landgren, T. 1995a. *Inventering av fågelskär i Vänern 1993 och 1994*. Länsstyrelsen i Värmlands län, rapport nr 1995: 12. Stencil.
- Landgren, T. 1995b. *Inventering av fågelskär i Vänern 1995*. Länsstyrelsen i Skaraborgs län, meddelande 11/95. Stencil.
- Landgren, T. 1997. *Inventering av fågelskär i Vänern 1996*. Länsstyrelsen i Älvsborgs län, meddelande 1997: 4. Stencil.
- Landgren, T. 2004. *Metodbeskrivning för inventering av kolonihäckande sjöfåglar i Vänern*. Vänerns vattenvårdsförbund, 2004. Rapport nr 28. Stencil.

Bilagor

1. Sammanfattning av inventeringsresultaten åren 1994-2004.
2. Procentuell antalsförändring mellan åren 2003 och 2004 hos de i Vänern mest spridda måsfåglarna.
3. 2004 års inventeringsresultat uppdelat på olika vänerskärgårdar.

Bilaga 1

Sammanfattning av inventeringsresultaten för Vänern åren 1994-2004.

Artnamn	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
<i>Storlom</i>	65	61	51	37	64	60	56	50	60	61	48
Skäggdopping	12	23	4	15	15	9	6	33	19	22	37
<i>Storskarv</i>	288	403	579	796	958	1094	1140	1534	1647	1971	2289
<i>Häger</i>	5	8	6	7	6	8	10	12	11	22	13
Knölsvan	16	15	13	19	16	6	10	13	43	29	45
Grågås	7	30	113	8	31	8	17	56	36	29	103
Kanadagås	519	656	398	345	698	474	716	533	584	715	360
Vitkindad gås	6	4	5	8	14	18	19	22	5	12	9
Bläsand	2	9	5	6	1	11	1	2	0	0	5
Snatterand	0	2	4	10	3	5	13	9	8	2	4
Kricka	3	3	9	1	19	22	5	2	47	5	5
Gräsand	107	107	130	149	94	156	208	220	130	153	161
Skedand	0	2	0	0	1	1	2	0	2	0	0
Brunand	0	1	1	0	0	1	0	4	0	0	0
Vigg	7	3	0	11	24	40	23	29	6	24	24
Ejder	0	1	0	0	0	2	0	0	0	0	1
Knipa	25	17	10	35	25	40	30	23	31	34	63
Småskrake	231	283	278	285	337	223	283	292	365	376	384
Storskrake	100	57	90	112	64	48	55	62	63	46	56
Sothöna	0	0	0	0	0	0	0	0	2	6	1
<i>Strandskata</i>	50	67	48	66	57	68	57	58	62	66	59
<i>M. strandpipare</i>	0	0	2	1	2	1	0	0	1	2	2
<i>St. strandpipare</i>	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0	0
<i>Tofsvipa</i>	0	0	0	1	4	0	1	0	7	8	7
<i>Storspov</i>	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
<i>Rödbena</i>	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
<i>Drillsnäppa</i>	68	49	48	68	85	52	63	47	73	74	79
<i>Roskarl</i>	11	12	11	9	10	4	4	9	6	3	1
Kustlabb	1	1	1	0	0	1	0	1	0	0	0
<i>Dvärgmås</i>	5	3	16	11	94	16	1	0	18	<i>I + 58</i>	<i>I + 26</i>
<i>Skrattmås</i>	2134	4925	4777	5590	6521	5366	4412	3591	5845	6713	5122
<i>Fiskmås</i>	8323	9654	9274	9365	10393	11038	10495	10251	11369	11799	10435
<i>Silltrut</i>	75	97	102	86	149	192	131	175	200	209	187
<i>Gråtrut</i>	6559	7621	7501	7589	7867	8147	7011	7460	8282	7580	6603
<i>Havstrut</i>	780	861	780	755	813	693	752	687	790	712	685
<i>Skräntärna</i>	2	2	3	3	3	3	2	2	2	<i>1</i>	<i>1</i>
<i>Fisktärna</i>	3095	3024	3185	3804	3474	3095	3612	3185	4391	4553	5448
<i>Silvertärna</i>	227	272	287	345	322	387	625	384	558	522	436
<i>Svarttärna</i>	4	2	0	1	0	<i>1</i>	<i>1</i>	0	2	0	<i>1</i>

Siffror med fet stil anger antalet revirhävdande individer.

Siffror med fet + kursiv stil anger antalet revir.

Övriga siffror anger totala antalet individer (utan utvärdering av ev. revirsbeteende).

Endast arter som bedöms som möjliga häckfåglar på Vänerns fågelskärr redovisas i tabellen.

Bilaga 2

	1. Vänersborgsviken	2. Köpmannebro-Tösse skärgård	3. Lurö-Millesviks skärgård	4. Segerstads skärgård med Kattfjorden	5. Karlstad-Kristinehamns skärgård	6. Åråsviken	7. Mariestads skärgård	8. Djurö skärgård	9. Lidköpings skärgård med Kinnevik	Vänern totalt
Skrattmås	-31		-41	+36	-56	-	+15	+	-25	-24
Fiskmås		-20	-15		-17	+	+12		-16	-12
Silltrut	-	-		+	S	S		S	+	-11
Gråtrut		-33	-18		-20	-	-15		+12	-13
Havstrut	+			-	+		+		-	-4
Fisktärna	+19	+93	+14	-24	+26	+43			+23	+20
Silvertärna	+	-		+	-26	+	+	-	-	-16

Procentuell antalsförändring mellan åren 2003 och 2004 hos de i Vänern mest spridda måsfåglarna. För områdena 1-9 redovisas endast förändring på >10 %. Då <100 individer ligger till grund för beräkningen anges förändring på >10 % med + eller - . (S = inga revirhävande individer noterades år 2003 och 2004.)

Vänersborgsviken

Sammanfattning 2004

Art	Antal	Hane	Hona	Revir	Ej häckande
Skäggdopping	14				
Storskarv				122	113
Häger					2
Knölsvan	24				
Gragås	40				
Kanadagås	28				
Snatterand	2	1	1		
Gräsand	10	9	1		
Knipa	19	5	14		
Småskrake	40	10	30		
Storskrake	6		6		
Fiskgjuse					1
Lärkfalk					3
Strandskata	13			9	1
Mindre strandpipare	1			1	
Tofsvipa	1			1	39
Storspov					2
Drillsnäppa	14			10	
Dvärgmås					11
Skrattmås	443				254
Fiskmås	1536				66
Silltrut	6				1
Gratrut	180				30
Havstrut	47				23
Skräntärna	1			1	
Fisktärna	160				26
Silvertärna	2				2
Kräka	6			3	12

Köpmannebro-Tösse skärgård

Sammanfattning 2004

Art	Antal	Hane	Hona	Revir	Ej häckande
Storlom	20			11	6
Skäggdopping	17				
Storskarv				194	198
Knölsvan	10				
Grägås	2				
Kanadagas	50				
Vitkindad gas	4				
Gräsand	19	12	7		
Vigg	8	4	3		
Ejder	1		1		
Knipa	38		38		
Smaskrake	80	35	45		
Storskrake	18	1	17		
Lärfalk					1
Strandskata	13			8	4
Större strandpipare					4
Kustpipare					1
Tofsvipa	4			2	29
Gluttsnäppa					1
Drillsnäppa	38			30	
Skrattmås	2014				33
Fiskmås	2903				34
Silltrut	63				1
Grätrut	675				11
Havstrut	103				7
Fisktärna	721				10
Silvertärna	35				1
Skärpiplärka					1
Kraka	3			2	14
Korp					4

Lurö-Millesviks skärgård

Sammanfattning 2004

Art	Antal	Hane	Hona	Revir	Ej häckande
Storlom	25			13	5
Storskarv				251	61
Knölsvan	4				
Grågås	2				
Kanadagås	131				
Kricka	1		1		
Gräsand	6	2	4		
Småskrake	73	35	38		
Storskrake	3	1	2		
Duvhök					1
Strandskata	12			7	1
Tofsvipa	1			1	2
Storspov	1			1	
Rödbena					1
Drillsnäppa	13			7	
Roskarl	1			1	
Skrattmås	257				3
Fiskmås	1716				
Silltrut	12				
Grätrut	1616				
Havstrut	212				
Fisktärna	1067				16
Silvertärna	87				
Stenskvätta	4	2	2		
Kräka					7

Segerstads skärgård med Kattfjorden

Sammanfattning 2004

<i>Art</i>	<i>Antal</i>	<i>Hane</i>	<i>Hona</i>	<i>Revir</i>	<i>Ej häckande</i>
Storlom	10			5	
Storskarv				189	59
Grågås	4				
Kanadagås	20				
Smäskrake	14	5	5		
Fiskgjuse	1			1	
Strandskata	11			7	
Tofsvipa					1
Drillsnäppa	3			1	
Skrattmås	665				2
Fiskmås	1249				
Silltrut	7				
Gratrut	1310				20
Havstrut	71				2
Fisktärna	348				
Silvertärna	84				

Karlstad-Kristinehamns skärgård

Sammanfattning 2004

<i>Art</i>	<i>Antal</i>	<i>Hane</i>	<i>Hona</i>	<i>Revir</i>	<i>Ej häckande</i>
Storlom	12			6	
Skäggdopping	3				
Storskarv				180	10
Knölsvan	2				
Kanadagas	29				
Gräsand	10	5	5		
Vigg	14	14			
Småskrake	31	14	17		
Fiskgjuse	1			1	
Sothöna	1				
Strandskata	4			2	3
Drillsnäppa	3			3	
Skrattmås	762				18
Fiskmås	641				30
Gråtrut	720				18
Havstrut	98				7
Skräntärna					1
Fisktärna	1065				8
Silvertärna	140				
Svarttärna	1			1	
Kräka	1			1	3

Åråsviken

Sammanfattning 2004

<i>Art</i>	<i>Antal</i>	<i>Hane</i>	<i>Hona</i>	<i>Revir</i>	<i>Ej häckande</i>
Storlom	4			2	
Storskarv				7	35
Häger					2
Knölsvan	2				
Kanadagas	4				
Gräsand	11	8	3		
Småskrake	11	6	5		
Storskrake	2	1	1		
Lärkfalk					1
Drillsnäppa	6			5	
Dvärgmås	2			1	
Skrattmås	60				4
Fiskmås	114				2
Gråtrut	32				
Havstrut	9				
Fisktärna	251				
Silvertärna	33				
Kräka					2

Mariestads skärgård

Sammanfattning 2004

Art	Antal	Hane	Hona	Revir	Ej häckande
Storlom	3			2	
Skäggdopping	3				
Storskarv				388	1
Häger				1	
Knölsvan	1				
Kanadagas	41				
Kricka	2	2			
Gräsand	21	12	6		
Vigg	2	2			
Sjööorre	4		4		
Knipa	4		4		
Smäskrake	47	11	29		
Storskrake	12		12		
Fiskgjuse	2			1	
Strandskata	14			9	1
Tofsvipa					4
Rödbena					3
Drillsnäppa	18			13	
Skrattmås	581				14
Fiskmås	472				8
Silltrut	3				
Grätrut	1070				6
Havstrut	67				4
Fisktärna	705				10
Silvertärna	13				
Svarttärna					1
Kräka	2			1	13

Djurö skärgård

Sammanfattning 2004

<i>Art</i>	<i>Antal</i>	<i>Hane</i>	<i>Hona</i>	<i>Revir</i>	<i>Ej häckande</i>
Storlom	1			1	
Storskarv				45	12
Grägås	55				
Kanadagås	2				
Gräsand	1	1			
Småskrake	16	2	2		
Strandskata	4			2	
Skrattmås	16				1
Fiskmås	241				
Gratrut	181				1
Havstrut	11				
Fisktärna	330				
Silvertärna	15				
Kräka					2

Lidköpings skärgård med Kinnevikens

Sammanfattning 2004

Art	Antal	Hane	Hona	Revir	Ej häckande
Storlom	13			8	3
Storskarv				913	80
Häger				12	
Knölsvan	2				
Kanadagås	55				
Vitkindad gås	5				
Bläsand	5	5			
Snatrand	2	2			
Kricka	2	2			
Gräsand	83	69	5		
Knipa	2				
Smaskrake	76	34	41		
Storskrake	15	3	4		
Lärkfalk	1			1	
Strandskata	19			15	4
Mindre strandpipare	1			1	
Tofsvipa	5			3	6
Rödbena					1
Drillsnäppa	11			11	
Dvärgmås					15
Skrattmås	324				122
Fiskmås	1565				73
Silltrut	96				
Grätrut	819				1821
Havstrut	67				14
Fisktärna	801				11
Silvertärna	27				